

Cytowanie

CHICAGO: R. Więckiewicz, *Zasada dobra wspólnego jako podstawa społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024, nr 1, s. 83–94, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.01.06>

APA: Więckiewicz, R. (2024), *Zasada dobra wspólnego jako podstawa społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1, s. 83–94, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.01.06>

Rafał Więckiewicz

ORCID ID: 0000-0002-3579-5734

Uniwersytet Warszawski

E-mail: rafal.wieckiewicz@uw.edu.pl

**Zasada dobra wspólnego jako podstawa
społeczeństwa obywatelskiego w Polsce**

Słowa kluczowe: Dobro wspólne, społeczeństwo obywatelskie, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Keywords: common good, civil society, the Constitution of the Republic of Poland

Streszczenie

Artykuł dotyczy konstytucyjnych źródeł społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Pomimo iż polska ustawa zasadnicza nie odwołuje się bezpośrednio do społeczeństwa obywatelskiego, to jednak w licznych postanowieniach daje wyraz jego kluczowym wartościom i założeniom. Za podstawę społeczeństwa obywatelskiego w Rzeczypospolitej Polskiej uznać należy konstytucyjną zasadę dobra wspólnego. W artykule wskazano związki łączące zasadę dobra wspólnego ze społeczeństwem obywatelskim. Aksjologiczna zbieżność obu przywoływanych kategorii opiera się m.in. na poszanowaniu praw i wolności obywatelskich, ale także na podkreśleniu obowiązków, które jednostka-obywatel realizuje na rzecz państwa. Właśnie z tego powodu zasada dobra wspólnego w Konstytucji RP z 1997 r. łączy w sobie elementy indywidualistycznej oraz wspólnotowej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego.

Abstract**The Principle of the Common Good as a Source of Civil Society in Poland**

The article concerns the constitutional sources of civil society in Poland. Although the Polish Constitution does not refer directly to civil society, it expresses its key values and assumptions in numerous provisions. The constitutional principle of the common good should be regarded as the basis of civil society in the Republic of Poland. The article indicates the links between the principle of the common good and the constitutional model of civil society. The axiological convergence of both categories mentioned is based, inter alia, on the respect for civic rights and freedoms, but also on the emphasis on the duties that the individual-citizen performs for the state. It is for this reason that the principle of the common good in the Constitution of the Republic of Poland of 1997 combines elements of the individualist and communitarian conception of the civil society.

✱

I. Uwagi wstępne

Artykuł został poświęcony konstytucyjnym źródłom społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Pomimo iż polska ustawa zasadnicza nie odwołuje się bezpośrednio do społeczeństwa obywatelskiego, to jednak w licznych postanowieniach daje wyraz jego kluczowym wartościom i założeniom. Za podstawę społeczeństwa obywatelskiego w Rzeczypospolitej Polskiej uznać należy konstytucyjną zasadę dobra wspólnego – to w niej materializują się najważniejsze elementy konstytuujące społeczeństwo obywatelskie.

Szczególnie istotne jest pytanie, jakie aspekty łączą zasadę dobra wspólnego z koncepcją społeczeństwa obywatelskiego. Wydaje się bowiem, że aksjologiczna zbieżność obu przywoływanych kategorii ma kluczowe znaczenie dla zrekonstruowania ustrojowych podstaw społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

W artykule zostaną wykorzystane następujące metody badawcze: metoda systemowa, metoda neoinstytucjonalna oraz metoda instytucjonalno-prawna. Pozwoli to na ukazanie społeczeństwa obywatelskiego – jego kluczowych zasad oraz instytucji – z perspektywy funkcjonowania całości systemu politycznego, przede wszystkim zaś z uwzględnieniem pozycji ustrojowej społeczeń-

czeństwa obywatelskiego określonej w szczególności sposobem normami konstytucyjnymi.

Idea społeczeństwa obywatelskiego pojawiła się już w starożytności – właśnie wtedy rozpoczął się filozoficzny namysł nad rolą jednostki, społeczeństwa oraz państwa. W czasach antycznych jednostka postrzegana była przede wszystkim jako powołany do życia we wspólnocie obywatel, który tylko dzięki państwu mógł się w pełni zrealizować. W myśli Platona, Arystotelesa oraz Cyserona odnaleźć można elementy wspólnotowej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, której podstawowym założeniem była szeroka partycypacja jednostek realizująca się w państwie.

Aż do przełomu XVII i XVIII w. społeczeństwo obywatelskie postrzegane było jako synonim państwa, czy szerzej mówiąc społeczeństwa politycznego. Wraz z pojawieniem się charakterystycznych dla czasów nowożytnych koncepcji stawiających na emancypację jednostek, podkreślających odrębność i indywidualizm każdego człowieka, nastąpiło stopniowe oddzielenie sfery społecznej od sfery państwowej¹ – w taki sposób rodziła się liberalna koncepcja społeczeństwa obywatelskiego, która kładła szczególny nacisk na aspekt gwarancyjny praw i wolności indywidualnych.

Przez wiele lat koncepcja społeczeństwa obywatelskiego pozostawała w zapomnieniu. Jej renesans – zarówno w pracach naukowych i filozoficznych, jak i w dyskursie publicznym – nastąpił w II poł. XX w., wraz z pojawieniem się dążeń demokratycznych w szeregu państw, w których funkcjonowały reżimy autorytarne². Okoliczności, w których następował renesans społeczeństwa obywatelskiego, wiązały się z jego ponownym przeciwstawieniem

¹ P. Ogrodziński, *Spółeczeństwo obywatelskie w brytyjskiej literaturze filozoficznej (1640–1830)*, „Studia filozoficzne” 1987, nr 9, s. 30.

² Amerykański socjolog węgierskiego pochodzenia Andrew Arato pisząc o renesansie idei społeczeństwa obywatelskiego wskazuje na państwa Europy Środkowej i Wschodniej, konkretnie zaś na Polskę oraz środowiska dysydenckie lat 70. A. Arato, *From Neo-Marxism to Democratic Theory. Essays on the Critical Theory of Soviet – Type Societies*, Nowy Jork 1993, s. 296. Jeorg Forbrig twierdzi, iż to 1968 r. stanowi początek rozważań dotyczących społeczeństwa obywatelskiego w państwach regionu. Kłęska „praskiej wiosny” oraz okres „normalizacji”, który po niej nastąpił kładły kres reformom i oznaczały faktyczny koniec wszelkich prób liberalizacji i otwarcia systemu. J. Forbrig, *Spółeczeństwo obywatelskie w dyskursie opozycji demokratycznej w Europie Środkowej* [w:] *Czas społeczeństwa obywatelskiego. Między teorią a praktyką*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Kraków 2006, s. 34–36.

państwu. Odnosząc się do historycznej ewolucji omawianej koncepcji należy bowiem zwrócić uwagę na dyskursywny charakter społeczeństwa obywatelskiego i sposobów jego definiowania – aktualna sytuacja polityczna, społeczna a nawet gospodarcza tworzą kontekst funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, a tym samym wpływają na sposób, w jaki jest ono opisywane, jakie normy, zasady, wartości oraz instytucje są traktowane jako jego element. Istotne jest podkreślenie związków społeczeństwa obywatelskiego z państwem – każdorazowo próba zdefiniowania społeczeństwa obywatelskiego wiąże się z jednoczesną koniecznością zdefiniowania państwa, przede wszystkim zaś określenia jego ram ustrojowych, reżimu politycznego, relacji łączących państwo z jednostkami³.

Renesans społeczeństwa obywatelskiego, które powracało jako przeciwnik państwa autorytarnego, zdeterminował sposób, w jaki także dzisiaj bywa ono definiowane – często jest odnoszone wyłącznie do sfery niezależnego od państwa zaangażowania jednostek i grup społecznych, a nawet wyłącznie do oddolnego powstawania wspólnot i zrzeszeń obywatelskich – poza sferą polityki – gdzie staje się niejako pośrednikiem między państwem a społeczeństwem⁴. Takie ograniczenie społeczeństwa obywatelskiego zdaje się nie uwzględniać jego specyfiki. Próbę pogodzenia przeciwstawnych tendencji definicyjnych podjął hiszpański socjolog Victor Perez-Diaz, który wyróżnił społeczeństwo obywatelskie *sens largo* oraz *sensu stricto*. W sensie szerokim społeczeństwo obywatelskie to „zbiór społeczno-politycznych instytucji, do których należy także ograniczona w swych prerogatywach władza lub państwo respektujące rządy prawa; system instytucji społecznych takich jak rynki [...] i stowarzyszenia tworzone za sprawą dobrowolnych porozumień autonomicznych podmiotów, oraz sfera publiczna w której podmioty te dyskutują ze sobą i z pań-

³ Jak pisze N. Bobbio „znaczenie i zakres stosowania tego terminu [tj. „społeczeństwa obywatelskiego – przyp. autor] są nierozdzielnie związane z jednoczesnym zdefiniowaniem na nowo i wskazaniem zakresu stosowania terminu <<państwo>>”. N. Bobbio, *Społeczeństwo obywatelskie* [w:] *Ani książkę, ani kupiec: Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, red. J. Szacki, Kraków 1997, s. 63.

⁴ W taki sposób społeczeństwo obywatelskie postrzegali m.in. Jean L. Cohen oraz Andrew Arato. Zob. J. Cohen, A. Arato, *Civil Society and Political Theory*, Cambridge, London, Massachusetts, 1994. Wśród polskich autorów warto wskazać Edmunda Wnuka-Lipińskiego. E. Wnuk-Lipiński, *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996, s. 98–100.

stwem o sprawach publicznych i angażują się w działania publiczne⁵. W sensie wąskim społeczeństwo obywatelskie obejmuje instytucje społeczne, takie jak rynki i stowarzyszenia, wyklucza natomiast instytucje państwa⁶.

Konstytucyjne podstawy społeczeństwa obywatelskiego można analizować na trzech płaszczyznach:

1. Gwarancji społeczeństwa obywatelskiego – to wartości i zasady ustrojowe, dające wyraz idei społeczeństwa obywatelskiego, ale także prawa, wolności oraz obowiązki człowieka i obywatela, które składają się na status jednostki w państwie; określenie tych regulacji jako gwarancji społeczeństwa obywatelskiego wynika z faktu, iż bezpośrednio z nich wypływa możliwość funkcjonowania instytucji oraz mechanizmów społeczeństwa obywatelskiego, które składają się na jego aspekt instytucjonalny.
2. Mechanizmów społeczeństwa obywatelskiego – są to te rozwiązania ustrojowe, które dają obywatelom – członkom społeczeństwa obywatelskiego – możliwość partycypacji w życiu publicznym, a także wpływania w sposób demokratyczny na proces sprawowania władzy państwowej; wskazać tu można m.in. instytucje demokracji bezpośredniej i pośredniej.
3. Instytucji społeczeństwa obywatelskiego *sensu stricto* – odnoszą się do zrzeszeniowego wymiaru społeczeństwa obywatelskiego; wyróżnić tu można stowarzyszenia, fundacje, związki zawodowe, organizacje pracodawców i pracowników, organizacje branżowe, związki wyznaniowe oraz kościoły, grupy interesu, partie polityczne oraz podmioty samorządu terytorialnego, gospodarczego i zawodowego⁷.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. nie odnosi się bezpośrednio do społeczeństwa obywatelskiego, jednak w licznych postanowieniach

⁵ V. Perez-Diaz, *Powrót społeczeństwa obywatelskiego w Hiszpanii*, Kraków 1996, s. 70–71.

⁶ Więcej na temat koncepcji społeczeństwa obywatelskiego. Zob. R. Więckiewicz, *Czym jest społeczeństwo obywatelskie? Przyczynek do dyskusji [w:] Społeczeństwo obywatelskie w systemie politycznym państwa. Przykład Polski na tle rozwiązań europejskich*, red. M. Szczegielniak, R. Więckiewicz, Warszawa 2018.

⁷ Szerzej wątek ten został rozwinięty w monografii poświęconej dyskursowi konstytucyjnemu w Polsce. Zob. R. Więckiewicz, *Instytucje społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w polskim dyskursie konstytucyjnym*, Warszawa 2023, s. 221.

daje wyraz jego idei, odwołuje się do gwarancji, mechanizmów oraz instytucji społeczeństwa obywatelskiego⁸.

Analizując konstytucyjne podstawy społeczeństwa obywatelskiego w Polsce należy odnieść się w sposób szczególny do gwarancji jego funkcjonowania, a więc przede wszystkim do zasad ustrojowych. Kluczową dla społeczeństwa obywatelskiego zasadą Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest zasada dobra wspólnego.

II. Spór o zasadę dobra wspólnego w toku prac konstytucyjnych

Propozycja wprowadzenia do Konstytucji RP zasady dobra wspólnego pojawiła się już na początkowym etapie prac konstytucyjnych. Definicję państwa polskiego jako „wspólnego dobra” wszystkich obywateli uwzględnił projekt z 1991 r. opracowany przez Komisję Konstytucyjną Senatu I kadencji⁹. Spór o dobro wspólne w trakcie prac nad konstytucją dotyczył tak naprawdę dwóch aspektów: 1) kolejności słów określających zasadę dobra wspólnego, 2) miejsca zasady dobra wspólnego w katalogu zasad ustrojowych.

Ad. 1. Początkowo nie zwracano uwagi na semantyczną i aksjologiczną różnicę występującą pomiędzy określeniami *dobro wspólne* oraz *wspólne dobro*. Stąd też projekty ustawy zasadniczej przygotowywane w pierwszym etapie prac konstytucyjnych w latach 1989–1991 odwoływały się do *wspólnego dobra* – dotyczyło to zarówno projektów parlamentarnych¹⁰, jak i partyjnych¹¹. W późniejszym etapie prac, które toczyły się już w oparciu o usta-

⁸ Liczni autorzy ograniczają jednak konstytucyjny model społeczeństwa obywatelskiego wyłącznie do sfery jego instytucji *sensu stricto*, tj. odnoszą się do możliwości tworzenia przez obywateli niezależnych od państwa zrzeszeń – stowarzyszeń, fundacji, związków zawodowych. Por. S. Gebethner, *Rzeczpospolita w świetle postanowień rozdziału pierwszego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] *Podstawowe pojęcia pierwszego rozdziału Konstytucji RP. Materiały Ogólnopolskiej Sesji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego* (Wisła, 3–5 czerwca 1999 roku), red. E. Zwierzchowski, Katowice 2000, s. 19–20.

⁹ *Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej opracowany przez Komisję Konstytucyjną Senatu RP*, Druk senacki Lp. PRL/RP/1/500.

¹⁰ Jak chociażby przywołany wyżej projekt Komisji Konstytucyjnej Senatu.

¹¹ Mowa tu o projektach Konfederacji Polski Niepodległej oraz Stronnictwa Demokratycznego. Por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (projekt Konfederacji Polski Niepodległej)*

wę konstytucyjną o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji RP¹², oba sformułowania były stosowane w sposób zamienny. Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 16 stycznia 1997 r., który był rozpatrywany w drugim czytaniu przez Zgromadzenie Narodowe, w preambule oraz art. 1 odnosił się do *wspólnego dobra*, natomiast w art. 78 mowa była o dobru wspólnym¹³. Ostatecznie, w ramach swoistego kompromisu, w marcu 1997 r. Zgromadzenie Narodowe jednogłośnie poparło poprawkę zakładającą zmianę szyku słów, tym samym nadano ostateczne brzmienie artykułowi, który definiuje Rzeczpospolitą Polską jako „dobro wspólne wszystkich obywateli”¹⁴. Zmiana ta nie miała charakteru czysto semantycznego, ale aksjologiczny – w ten sposób akcentowano wartości wolnościowe oraz indywidualistyczne, ale przede wszystkim dawano wyraz nowej idei państwa, które miało posiadać charakter wspólnotowy. O ile zatem korespondujące z konstytucją kwietniową wspólne dobro¹⁵ wyrażało prymat państwa nad innymi wartościami¹⁶, o tyle dobro wspólne w centrum swego zainteresowania stawiało obywatela oraz służebność państwa wobec jednostek¹⁷.

Ad. 2. Problem umiejscowienia zasady dobra wspólnego wśród innych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej sprowadzał się tak naprawdę do pytania, jaką kolejność powinny posiadać dwa pierwsze artykuły ustawy zasadniczej. Stosunkowo późno, bo dopiero w 1997 r., postanowiono, iż przepis zawierający zasadę dobra wspólnego będzie otwierał artykułowaną część Konstytu-

oraz *Tezy do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (projekt Stronnictwa Demokratycznego)* [w:] *Projekty konstytucyjne 1991–1993*, oprac. M. Kallas, Warszawa 1992.

¹² Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 67 poz. 336).

¹³ Sprawozdanie Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego o projekcie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Zgromadzenia Narodowego Lp. ZN/14.

¹⁴ W głosowaniu wzięło udział 467 członków ZN, wszyscy głosowali za zmianą brzmienia artykułu 1. Zob. Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Zgromadzenia Narodowego 21 i 24 marca 1997, część 2 (S. St.Lp. ZN/14), Warszawa 1997, s. 6. Wszyscy uczestnicy głosowania poparli poprawkę.

¹⁵ Art. 1 „Państwo Polskie jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli”. Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30 poz. 227).

¹⁶ Zob. W. Kulesza, *Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 roku*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 2 (67), s. 43–44.

¹⁷ M. Piechowiak, *Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelną idea Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 – osiągnięcie czy zadanie?*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4 (81).

cji RP¹⁸. Było to rezultatem poprawki, którą na jesieni 1996 r. zaproponował T. Mazowiecki argumentując, że dobro wspólne ma charakter szerszy od zasad demokratycznego państwa prawnego¹⁹. Sama zmiana kolejności przywoływanych artykułów nie stanowiła co prawda o szczególnej mocy prawnej zasady dobra wspólnego, ale w symboliczny sposób podkreślała nową wizję państwa polskiego. Jednocześnie zasada dobra wspólnego stała się istotna dla sposobu interpretowania dalszych postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

III. Związki między dobrem wspólnym a społeczeństwem obywatelskim

Aksjologiczna zbieżność między dobrem wspólnym a społeczeństwem obywatelskim realizuje się przede wszystkim, o czym była już mowa, w wymiarze gwarancyjnym. Istotnym dla zrozumienia tego związku jest wskazanie, że nie każde państwo może zostać uznane za dobro wspólne – dobrem wspólnym wszystkich obywateli staje się jedynie takie państwo, w którym są respektowane prawa i wolności jednostek, a jasno sprecyzowany katalog obowiązków obywatelskich nie staje się instrumentem wykorzystywanym przez organy państwowe do ograniczenia autonomii jednostek. Co więcej, definiując państwo w kategoriach dobra wspólnego należy podkreślić, że w pierwszej kolejności zasada ta limituje państwo oraz jego instytucje, dopiero w dalszej kolejności wpływa na zachowanie obywateli. Jak bowiem słusznie wskazuje J. Trzeciński, obywatele mają prawo oczekiwać od władz publicznych takich działań, aby państwo – Rzeczpospolita – faktycznie mogło zostać przez nich uznane jako dobro wspólne²⁰.

¹⁸ W projekcie z 16 stycznia 1997 r. ostatecznie usunięto dotychczasowy art. 1: „Państwo Polskie jest Rzeczpospolitą”. Tym samym zapisana dotychczas w art. 2 zasada dobra wspólnego znalazła się w nowym art. 1. Sprawozdanie Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego o projekcie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Zgromadzenia Narodowego Lp. ZN/14.

¹⁹ Po dyskusji większość członków Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego poparło propozycję T. Mazowieckiego. Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego, Biuletyn XXXIX/1997, s. 12.

²⁰ J. Trzeciński, *Rzeczpospolita Polska dobrem wspólnym wszystkich obywateli* [w:] *Sądowictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich*, red. J. Góral, R. Hausner, J. Trzeciński, Warszawa 2005, s. 456.

Poprzez ustanowienie zasady dobra wspólnego ustrojodawca wskazuje na służebny charakter państwa oraz instytucji państwowych wobec obywateli. Nie chodzi zatem wyłącznie o ustanowienie określonych standardów zachowania obywateli względem państwa – kluczowe jest raczej, że to państwo jest zobligowane do troski o jednostki, powinno tworzyć możliwość dla rozwoju ich indywidualności, co jest gwarantowane przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej. Istotne jest tutaj jednak nie tylko formalne zagwarantowanie praw jednostki – praw które stają się niejako celem działań podejmowanych przez państwo. Dobro wspólne wyznacza bowiem określone powinności państwa wobec jednostek. W szczególności państwo musi być aktywne, to jest powinno podejmować działania zmierzające do wypełnienia konstytucyjnego programu związanego ze sferą praw i wolności człowieka i obywatela²¹.

Analizując koncepcję dobra wspólnego warto za Hubertem Izdebskim wyróżnić jej trzy aspekty, które w największym stopniu współkształtują konstytucyjny model społeczeństwa obywatelskiego. Po pierwsze, co wyraźnie koresponduje z koncepcjami republikańskim a także wspólnotową wizją społeczeństwa obywatelskiego, państwo powinno stanowić wspólnotę wszystkich obywateli, a także zapewniać jednostkom wolność, równość oraz możliwość partycypacji. Powinnością państwa staje się zorganizowanie takich warunków, aby obywatele mogli razem troszczyć się o wspólnotę. Po drugie, aspekt gwarancyjny dobra wspólnego przejawia się w tworzeniu rozwiązań ustrojowych wykluczających możliwości zawładnięcia państwa przez określoną grupę, nawet gdyby miała ona charakter większościowy. Tak zatem zasada dobra wspólnego wyklucza tyranie *większości*, jednocześnie jej cechą konstytutywną staje się poszanowanie praw mniejszości. Po trzecie, w ujęciu aksjologicznym dobro wspólne staje się istotną wartością limitującą działania legislacyjne – winni się nią kierować ustawodawcy oraz interpretatorzy prawa²².

Dobro wspólne jako podstawa konstytucyjnego modelu społeczeństwa obywatelskiego odwołuje się do podmiotowości społeczeństwa i jednostek. Te ostatnie nie są postrzegane z perspektywy klientelistycznej, lecz stają się aktywnymi podmiotami współkształtującymi ład państwowy, współpracującymi z instytucjami publicznymi, partycypującymi w życiu wspólnoty. W tym

²¹ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 14–15.

²² H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2010, s. 195–196.

sensie dobro wspólne sprzeciwia się centralizmowi państwowemu, a jednocześnie zrywa z tradycjami filozoficznymi, które przeciwstawiały jednostkę oraz społeczeństwo państwu²³. *Nolens volens* relacje między jednostką a państwem mają charakter dwustronny – jednostki-obywatele postrzegane są nie tylko jako podmioty, którym od państwa coś się należy, mają także określone zobowiązania wobec państwa²⁴. W świetle postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. model ten realizuje się poprzez przyjęty katalog praw, wolności i obowiązków człowieka i obywatela, który łączy w sobie elementy wspólnotowej oraz indywidualistycznej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego. Podobnie w samej zasadzie dobra wspólnego uwidaczniają się aspekty kolektywistyczne oraz indywidualistyczne.

Zwraca uwagę, iż polska ustawa zasadnicza w postrzeganiu dobra wspólnego odrzuca zarówno skrajny kolektywizm, jak i skrajny indywidualizm. Dobro wspólne nie jest absolutyzowane, ale jednocześnie ma pierwszeństwo nad interesami partykularnymi. W świetle powyższego władze publiczne są zobligowane do tego, aby harmonizować dobra partykularne oraz dobro wspólne²⁵, co powinno przyczyniać się do ukonstytuowania płaszczyzny porozumienia pomiędzy przeciwstawnymi dążeniami, światopoglądami, ideologiami oraz ruchami politycznymi. Z tej perspektywy zasada dobra wspólnego ma wymiar *par excellence* konsensualny, gdyż odwołuje się do wizji ładu społecznego zakładającego pokojowe rozwiązywanie sporów, co jest zresztą warunkiem *sine qua non* funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w państwie demokratycznym.

IV. Podsumowanie

Pomimo iż polska ustawa zasadnicza nie odwołuje się bezpośrednio do społeczeństwa obywatelskiego, to jednak w wielu swoich postanowieniach daje wyraz jego idei. W szczególności sposób uwidacznia się to w zasadzie dobra

²³ Warto w tym miejscu wspomnieć chociażby o rozważaniach G. Hegła, K. Marksa, A. Gramsciego, czy później N. Bobbio. Zob. G. Hegel, *Zasady filozofii prawa*, Warszawa 1969; K. Marks, *Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej*, Warszawa 1953; A. Gramsci, *Pisma wybrane*, t. 1–2, Warszawa 1961; A. Gramsci, *Zeszyty filozoficzne*, Warszawa 1991; N. Bobbio, *op.cit.*

²⁴ J. Wawrzyniak, *Zarys polskiego ustroju konstytucyjnego*, Bydgoszcz 1999, s. 91.

²⁵ G. Kryszewski, K. Prokop, *Aksjologia polskiej konstytucji*, Warszawa 2017, s. 56–57.

wspólnego, którą uznać należy za konstytucyjne źródło społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

Zasada dobra wspólnego w Konstytucji RP ma ze wszech miar charakter gwarancyjny dla społeczeństwa obywatelskiego. Wiąże się to m.in. z przyjętym modelem stosunków społecznych, katalogiem praw, wolności i obowiązków człowieka i obywatela, a także tworzeniem warunków szerokiej partycypacji obywatelskiej. Aksjologiczna zbieżność dobra wspólnego i społeczeństwa obywatelskiego ujęta w ramy ustrojowe odwołuje się do pluralizmu wartości, który dopuszcza współwystępowanie odrębnych, często przeciwstawnych przekonań, światopoglądów czy ideologii. Nie zmienia to jednak położenia obywatela, który nie tylko jest interesariuszem państwa, ale ze względu na swą podmiotowość staje się aktywnym członkiem społeczeństwa obywatelskiego, którego powinnością jest przyczynianie się do realizacji dobra wspólnego.

Literatura

- Arato A., *Civil Society and Political Theory*, Cambridge, London, Massachusetts 1994.
- Arato A., *From Neo-Marxism to Democratic Theory. Essays on the Critical Theory of Soviet – Type Societies*, Nowy Jork 1993.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Bobbio N., *Społeczeństwo obywatelskie [w:] Ani książkę, ani kupiec: Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, red. J. Szacki, Kraków 1997.
- Forbrig J., *Społeczeństwo obywatelskie w dyskursie opozycji demokratycznej w Europie Środkowej [w:] Czas społeczeństwa obywatelskiego. Między teorią a praktyką*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Kraków 2006.
- Gebethner S., *Rzeczpospolita w świetle postanowień rozdziału pierwszego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Podstawowe pojęcia pierwszego rozdziału Konstytucji RP. Materiały Ogólnopolskiej Sesji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego (Wisła, 3–5 czerwca 1999 roku)*, red. E. Zwierzchowski, Katowice 2000.
- Gramsci A., *Pisma wybrane*, t. 1–2, Warszawa 1961.
- Gramsci A., *Zeszyty filozoficzne*, Warszawa 1991.
- Hegel G., *Zasady filozofii prawa*, Warszawa 1969.
- Izdebski H., *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2010.
- Kryszeń G., Prokop K., *Aksjologia polskiej konstytucji*, Warszawa 2017.

- Kulesza W., *Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 roku*, „Przeгляд Sejmowy” 2005, nr 2 (67).
- Marks K., *Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej*, Warszawa 1953.
- Ogrodzinski P., *Spoleczeństwo obywatelskie w brytyjskiej literaturze filozoficznej (1640–1830)*, „Studia filozoficzne” 1987, nr 9.
- Perez-Diaz V., *Powrót społeczeństwa obywatelskiego w Hiszpanii*, Kraków 1996.
- Piechowiak M., *Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelna idea Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 – osiągnięcie czy zadanie?*, „Przeгляд Sejmowy” 2007, nr 4 (81).
- Projekty konstytucyjne 1991–1993*, oprac. M. Kallas, Warszawa 1992.
- Trzciński J., *Rzeczpospolita Polska dobrem wspólnym wszystkich obywateli [w:] Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich*, red. J. Góral, R. Hausner, J. Trzciński, Warszawa 2005.
- Wawrzyniak K., *Zarys polskiego ustroju konstytucyjnego*, Bydgoszcz 1999.
- Więckiewicz R., *Czym jest społeczeństwo obywatelskie? Przyczynek do dyskusji [w:] Społeczeństwo obywatelskie w systemie politycznym państwa. Przykład Polski na tle rozwiązań europejskich*, red. M. Szczegielniak, R. Więckiewicz, Warszawa 2018.
- Więckiewicz R., *Instytucje społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w polskim dyskursie konstytucyjnym*, Warszawa 2023.
- Wnuk-Lipiński E., *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996.